

The Value of Spa Parks in the Modern Health Resorts: A Case Study of the Western and Central Sudetes Spa Towns

Daria Słonina, Maria Skomorowska

DOI:10.30825/5.ak.157.2018.60.3

Wartość parków zdrojowych we współczesnym mieście na przykładzie uzdrowisk Sudetów Zachodnich i Środkowych

Key words: spa towns, spa parks, healing landscape, Western and Central Sudetes Mountains

Introduction

Importance of spa parks

The process of spa treatment is complex and combines with the entire area of the spa town. The main component of the spa is the mineral spring. Apart from that, the resort usually also has treatment and biological regeneration facilities, accommodation and recreational amenities for patients, diagnostic laboratories, offices and facilities serving spas, recreational green areas, as well as resources for sanitary engineering, communal and environmental protection. Depending on the conditions, the individual components are centralized multifunctionally or only fulfil one of the functions.

The specific tasks of balneotherapy, the need to reconcile the climatic, natural and therapeutic elements with modern technologies, which facilitate and improve the functioning of spas, make the spatial investments complex and long-lasting. There are some generally accepted norms for the design of spas. The mineral water drinking hall should be located at the closest possible distance from the mineral springs, and enable gravitational transport of water to dredging points, without the use of pumping. Medical facilities are

also located as close as possible to the mineral sources. Mineral springs usually occur along dislocation lines, in the valleys, where unfavourable microclimate conditions often prevail. It does not matter during short stays at treatments, but the accommodation should be placed in optimal climatic conditions, with easy access to treatment facilities. Also, open pedestrian promenades should have convenient microclimatic conditions [Madeyski 1979].

In the past, green areas in spa towns acted as places where the social life of the spa took place. All leisure facilities were surrounded by trees and green walking routes. Spa theatres and casinos, drinking halls and restaurants developed as places to meet friends during long-term treatments. Now, when therapy methods and spa towns evolved, parks had to adapt to a new role. At the turn of the eighteenth and nineteenth century parks, and thus greenery, began to be perceived not only as a place of entertainment. The healing properties of greenery were first used by Dr. Benjamin Rush, now regarded as the father of hortitherapy. He introduced gardening as an element of therapy for mentally ill people. This gives rise to further interest in the interaction between nature and man, in particular its impact on the health of patients [Dziedziniec and Majkowska-Gadomska 2017].

Recent demographic and cultural trends in the development of European cities focus on health tourism.

Słowa kluczowe: uzdrowiska, parki zdrojowe, krajobraz leczniczy, Sudety Zachodnie i Środkowe

Wprowadzenie

Istota parków zdrojowych

Proces leczenia uzdrowiskowego jest złożony i wiąże się z całą przestrzenią kurortu. Podstawowym elementem uzdrowiska jest źródło wody mineralnej. Poza tym miasto posiada również budynki zdrojowe i obiekty lecznicze, zaplecze noclegowe oraz tereny rekreacyjne dla pacjentów, laboratoria diagnostyczne, biura, a także urządzenia infrastruktury technicznej i sanitarnej. W zależności od warunków funkcje te mogą być skupione w jednym miejscu lub pełnione przez różne obiekty na terenie całej miejscowości.

Specyficzne zadania balneoterapii, potrzeba pogodzenia klimatu, natury i elementów terapeutycznych z nowoczesnymi technologiami, które ułatwiają funkcjonowanie i usprawniają funkcjonowanie uzdrowisk, sprawiają, że inwestycje przestrzenne są złożone i długotrwałe. Istnieją pewne ogólnie przyjęte normy dotyczące projektowania uzdrowiska. Pijalnia wody mineralnej powinna znajdować się w najbliższej odległości od występowania źródeł mineralnych, na tyle blisko, aby możliwy był grawitacyjny transport wody do punktów jej czerpania, bez użycia pomp. Obiekty lecznicze

powinny również być zlokalizowane jak najbliżej źródła. Źródła mineralne występują zwykle wzdłuż linii dyslokacyjnych, w dolinach, gdzie często panują niekorzystne warunki mikroklimatyczne. Nie ma to znaczenia podczas krótkich pobytów, ale obiekty mieszkalne powinny być umieszczone w optymalnych warunkach klimatycznych, z łatwym dostępem do zakładów przyrodoleczniczych. Również otwarte deptaki powinny mieć dogodne warunki mikroklimatyczne [Madeyski 1979].

W przeszłości tereny zieleni w miejscowościach uzdrowiskowych funkcjonowały jako miejsca, gdzie toczyło się życie towarzyskie. Wszystkie obiekty rekreacyjne były otoczone drzewami i zielonymi szlakami pieszymi. Teatry i kasyna, pijalnie i restauracje stały się również miejscem spotkań z przyjaciółmi podczas długotrwałego procesu leczenia. Z biegiem lat, gdy rozwinęły się metody terapii, parki musiały dostosować się do nowej roli. Na przełomie XVIII i XIX wieku parki, a tym samym zieleni, zaczęły być postrzegane nie tylko jako miejsce rozrywki. Właściwości lecznicze zieleni po raz pierwszy wykorzystał dr Benjamin Rush, uznawany obecnie za ojca hortiterapii. Wprowadził on prace ogrodnicze jako element terapii osób chorych psychicznie. Daje to początek dalszemu zainteresowaniu wzajemnym oddziaływaniem przyrody i człowieka, w szczególności na zdrowie pacjentów [Dziedziniec i Majkowska-Gadomska 2017].

Obecne tendencje demograficzne oraz kulturowe miast europejskich wskazują na coraz większe zainteresowanie turystyką zdrowotną. Uzdrowiska uważa się za istotne miejsca tego typu, mające wielki potencjał zaspokojenia potrzeby spędzenia czasu w miejscu o szczególnych walorach leczniczych [Hadzik 20019]. Popyt na usługi związane z funkcją leczniczą stale rośnie, głównie wśród osób starszych, ale także wśród ludzi młodych, chcących odpocząć od miejskiego trybu życia. Dlatego też uzdrowiska coraz częściej rozszerzają swoją ofertę w zakresie różnych funkcji: rekreacyjnych, leczniczych, a także kulturowych. W Polsce, według Programu Rozwoju, turystyka uzdrowiskowa została określona jako jeden z istotnych obszarów rozwoju. Wielofunkcyjność dziedzin działania uzdrowisk zdaje się być perspektywą dalszego rozwoju tych miast, ze szczególnym uwzględnieniem właściwości leczniczych uzdrowisk [Krupa i Wołowicz 2010].

Wartość uzdrowisk

Miejscowości uzdrowiskowe posiadają wyjątkowy walor zdrowotny, który jest niezbędnym elementem nadającym im tytuł uzdrowiska. Wynika on głównie z obecności naturalnych surowców leczniczych, a także właściwości samego krajobrazu. Naturalne surowce lecznicze powiązane są z zasobami wód mineralnych oraz warunkami klimatycznymi miejscowości

Spas are considered to be important places which have great potential to meet the need to spend time in a place with special healing qualities [Hadzik 20019]. The demand for services related to medical treatment is constantly growing, mainly among the elderly, but also among young people who want to take a break from the urban lifestyle. Therefore, spas are increasingly expanding their offer of various functions: recreational, therapeutic and cultural ones. In Poland, according to the Development Program, spa tourism has been defined as one of the significant areas of development. Multifunctionality of the fields of spa activity seems to be the prospect of further development of these cities, with particularly the healing properties of spas [Krupa and Wołowiec 2010].

Value of spa towns

Spa towns have a unique health-oriented value, which is a necessary element that earned them the title of health resorts. It results mainly from the presence of natural medicinal resources, as well as the features of the landscape itself. Natural healing resources are associated with the resources of mineral waters and climatic conditions of health resorts. Other important elements are the natural and aesthetic values of the landscape itself, on the macro and micro scale.

The healing value of spa towns is particularly related to the landscape.

This aspect was present during the shaping of the urban fabric in most of the cases of health resorts. The landscape may have not only strong aesthetic qualities but also special healing features. The term therapeutic landscape was defined by Wilbert Gesler, who in 1992 described it as a space with healing qualities, which is a synthesis of the natural and social environment [Winchester and McGrath 2017]. In practice, such spaces should be understood as places with elements influencing the improvement of the health aspect of the recipients of a given space. If space has elements affecting the recipient, it may be considered as a therapeutic one [Gesler 2003]. In the context of research on changes taking place in spa parks, they should be referred to as the natural landscape, where green areas can significantly contribute to the improvement of treatment processes.

The healing value of the landscape is manifested in particular through the simplicity of nature, which is the original environment of human life. Such a habitat stimulates a sense of security and comfort, which is extremely important in the health aspect. Proper development of green areas is important for the everyday urban environment of the residents [Grahm and Strigsdotter 2003]. Green areas in spas play a significant role in the broadly understood convalescence process, not only for the patients but also for the entire local population. As shown by numerous

studies related to the connection of nature with human health, contact with nature is an important element in a quick recovery. In light of the research data, it seems reasonable to consider the proper development and maintenance of green areas, especially in spas, which are closely related to the health of the patients. Well-organized green areas as a form of public space are an important element in the city scale, as they integrate its inhabitants and determine their identity [Płachta 2014].

Apart from the significant health value of the spa towns themselves, spa parks can be considered on a smaller scale. Their value depends on the development, the functional program, as well as on the care for cleanliness. Spa parks are often located in close proximity to other green areas, forests or walking routes. In this way, they can be one of the elements fostering or supporting convalescence in the open air, where the exercise is essential, improving overall physical fitness, motor coordination, affecting the improvement of well-being. The perfect instrument for this type of interaction may be walking paths, extensive terrain, as well as special places designated for strength training [Bernat 2017]. Another valuable aspect of each type of green areas in the city is also the fact that it provides an opportunity to spend time among the greenery. A less active form of leisure may include social meetings and personal reflection [Krupa and Wołowiec 2010]. In this sense,

uzdrowiskowych. Istotnym elementem są również walory przyrodnicze i estetyczne samego krajobrazu, otoczenia w skali makro i mikro.

Lecznicza wartość miast uzdrowiskowych jest szczególnie związana z krajobrazem. Dany aspekt był obecny podczas kształtowania samej tkanki miejskiej w większości z przypadków uzdrowisk. Krajobraz może posiadać nie tylko silne właściwości estetyczne, lecz także wyjątkowe właściwości lecznicze. Termin krajobraz terapeutyczny zdefiniował Wilbert Gesler, który w 1992 r. określił go mianem przestrzeni o walorach leczniczych, będącej syntezą środowiska naturalnego oraz społecznego [Winchester i McGrath 2017]. W praktyce takie przestrzenie należy rozumieć jako miejsca posiadające elementy wpływające na polepszenie aspektu zdrowotnego odbiorców danej przestrzeni. W przypadku gdy dana przestrzeń posiada elementy oddziałujące na danego odbiorcę, może być ona uznana za terapeutyczną [Gesler 2003]. W kontekście badań nad zmianami zachodzącymi w parkach zdrojowych należałoby je określić mianem krajobrazu naturalnego, gdzie tereny zieleni mogą istotnie przyczynić się do polepszenia procesów leczenia.

Lecznicza wartość krajobrazu objawia się w szczególności poprzez prostotę natury, która jest pierwotnym środowiskiem życia człowieka. Takie siedlisko stymuluje poczucie bezpieczeństwa, komfortu, które w aspekcie zdrowotnym jest

niezwykle ważne. Odpowiednie zagospodarowanie terenów zieleni jest istotne w codziennym środowisku miejskim mieszkańców [Grahn i Strigsdotter 2003]. Tereny zieleni w uzdrowiskach pełnią znaczącą rolę w szeroko rozumianym procesie rekonwalescencji nie tylko kuracjuszy, ale i całej ludności lokalnej. Jak pokazują liczne badania, dotyczące wpływu natury na zdrowie człowieka, kontakt z przyrodą jest istotnym elementem w szybkim powrocie do zdrowia. W świetle danych badań należałoby zastanowić się nad słuszością rozwoju i dbałości o tereny zieleni zwłaszcza w uzdrowiskach, które są miejscem ściśle powiązanych ze zdrowiem kuracjuszy. Dobrze zorganizowane tereny zieleni jako forma przestrzeni publicznej są ważnym składnikiem w skali miasta, integrują jego mieszkańców oraz stanowią o ich tożsamości [Płachta 2014].

Oprócz istotnego waloru zdrowotnego samych miejscowości uzdrowiskowych w mniejszej skali rozpatrywać można parki zdrojowe. Ich wartość uzależniona będzie od zagospodarowania, programu funkcjonalnego, a także od stopnia dbałości o czystość. Parki zdrojowe często są zlokalizowane w bliskim sąsiedztwie z innymi terenami zieleni, lasami czy ciągami spacerowymi. W ten sposób mogą być jednym z elementów tworzących lub wspierających rekonwalescencję na świeżym powietrzu, gdzie istotą jest wysiłek poprawiający ogólną wydolność fizyczną, koordynację ruchową,

wpływając na poprawę samopoczucia. Idealnym narzędziem do tego typu interakcji mogą być ścieżki spacerowe, rozbudowana rzeźba terenu, a także specjalne miejsca wyznaczone do ćwiczeń siłowych [Bernat 2017]. Wartościową formą każdego rodzaju terenu zieleni w mieście jest również możliwość spędzania czasu wśród zieleni. Mniej aktywna forma wypoczynku obejmować może spotkania towarzyskie, jak i osobistą refleksję [Krupa i Wołowicz 2010]. W tym odniesieniu parki zdrojowe od dawna były głównym miejscem spotkań. Dzisiaj dzięki odpowiedniej lokalizacji mogą być zarówno oazą spokoju, jak i miejscem spotkań towarzyskich. Istotą parków zdrojowych jest oddziaływanie występujących w nich roślin na człowieka. Wydzielane przez rośliny fitonocydy działają przede wszystkim bakteriobójczo. W większym kontekście parki są również idealnym narzędziem akustycznym, chroniącym przed hałasem, natomiast w skali miasta wpływają na mikroklimat i bioróżnorodność. Oprócz oczywistych prozdrowotnych korzyści należy pamiętać o wartościach historycznych samych parków zdrojowych. Zakładane w różnych stylach, z charakterystycznymi elementami przestrzennymi, mogą być także cennym elementem edukacyjnym [Dziedzinec i Majkowska-Gadowska 2017].

Wymienione cechy wskazują na ogromną rolę terenów zieleni. W kontekście parków zdrojowych wartość takich założeń jest równie

spa parks have long been important meeting places. Today, thanks to the appropriate location, they can be both an oasis of peace and quiet and proper meeting points. The essence of spa parks, and more specifically the form of vegetation appearing in them, is the impact of plants on human beings. The phytoncides exhaled by plants are primarily bactericidal. In a larger context, parks are also an ideal acoustic mechanism that protects against noise. On the other hand, on the scale of the city, they influence the microclimate and biodiversity. In addition to the obvious pro-health benefits, the historical values of the spa parks themselves should be recognised. Established in different styles, with characteristic spatial elements, they can also be valuable educational elements [Dziedziniec and Majkowska-Gadomska 2017].

All these features show the great importance of all green areas. In the context of spa parks, the value of such establishments is equally great. In the light of contemporary trends looking for different forms of closer contact with nature, including health tourism, parks will be an important place for every health resort.

Materials and methods

The aim of the work was to determine the contemporary value of selected spa parks in the current urban fabric and to suggest possible revitalization activities improving

their form and function, in such a way that they could be not only a valuable cultural heritage but also contribute to improving the health of the patients and residents.

The work is a review of spa parks in the Western and Central Sudetes Resorts, in terms of history and their contemporary form. The research covered three spa parks in three locations: Szczawno-Zdrój, Cieplice Śląskie-Zdrój, and Świeradów-Zdrój (Fig. 1); their landscape context was also taken into account, along with the determination of the impact of changes on the immediate surroundings.

Forms and spatial elements of assessment of spa park

Historical forms of spa parks

Balneology is medical treatment that consists in bathing and immersion in water, especially mineral. It is one of the oldest treatments known to man and the foundation of a modern spa. Many ancient civilisations, from Babylonian to Chinese, Hebrew and Greek, mentioned the healing properties of water. With the decline of the Roman Empire, the use of baths also desisted. In 1326 iron-bearing spring in Spa in Belgium was rediscovered, and in 1553 the first printed European Spa Directory listed more than 200 spas all over Europe.

Balneology and spas became more popular [Crebbin-Bailey, Harcup and Harrington 2005]. In the 18th century, doctors began to classify springs depending on the constituents of water. In the 19th century, the development of all medical sciences, including balneology and climatology, brought new ways to use mineral springs [Falkiewicz and Starzewska 1975]. When balneology evolved, a new type of building appeared. The *Kurarchitektur*, or spa architecture, is a collective term describing buildings that provide facilities for relaxation, convalescence and treatment in spas. From thermal establishments, developers created an entirely new spa landscape. It coexisted with the traditional, historical forms. *Ville d'eau*, as it was called, was new construction of the spa vacation and its physical environment. Holiday experience that was much more public and social that it was medical and private was created by great casinos, elaborate parks, modern hotels and civic structures. Almost every *ville d'eaux* had established a spa park by the 1880s. Meandering paths, lonely nooks, secluded benches and heavily foliated knolls were common features in those parks. Their allegiance to the English gardens was stronger than it was to the French [Mackaman 1998].

The spatial layout of many spas was formed individually, as a result of the existing terrain conditions. At the beginning of the 19th century, parks of the Sudeten spas were just being created. They were founded in

znacząca. W świetle współczesnych trendów poszukujących różnych form bliższego kontaktu z przyrodą, w tym turystyki zdrowotnej, parki zdrojowe będą cennym miejscem każdego uzdrowiska.

Materiał i metody

Celem pracy było określenie współczesnej wartości wybranych parków zdrojowych w obecnej tkance miejskiej i zaproponowanie możliwych działań rewitalizacyjnych poprawiających ich formę oraz funkcję,

w taki sposób, aby mogły one stanowić nie tylko cenne dziedzictwo kulturowe, lecz także przyczynić się do polepszenia aspektu zdrowotnego kuracjuszy oraz mieszkańców.

Praca stanowi przegląd wybranych parków zdrojowych w uzdrowiskach Sudetów Zachodnich

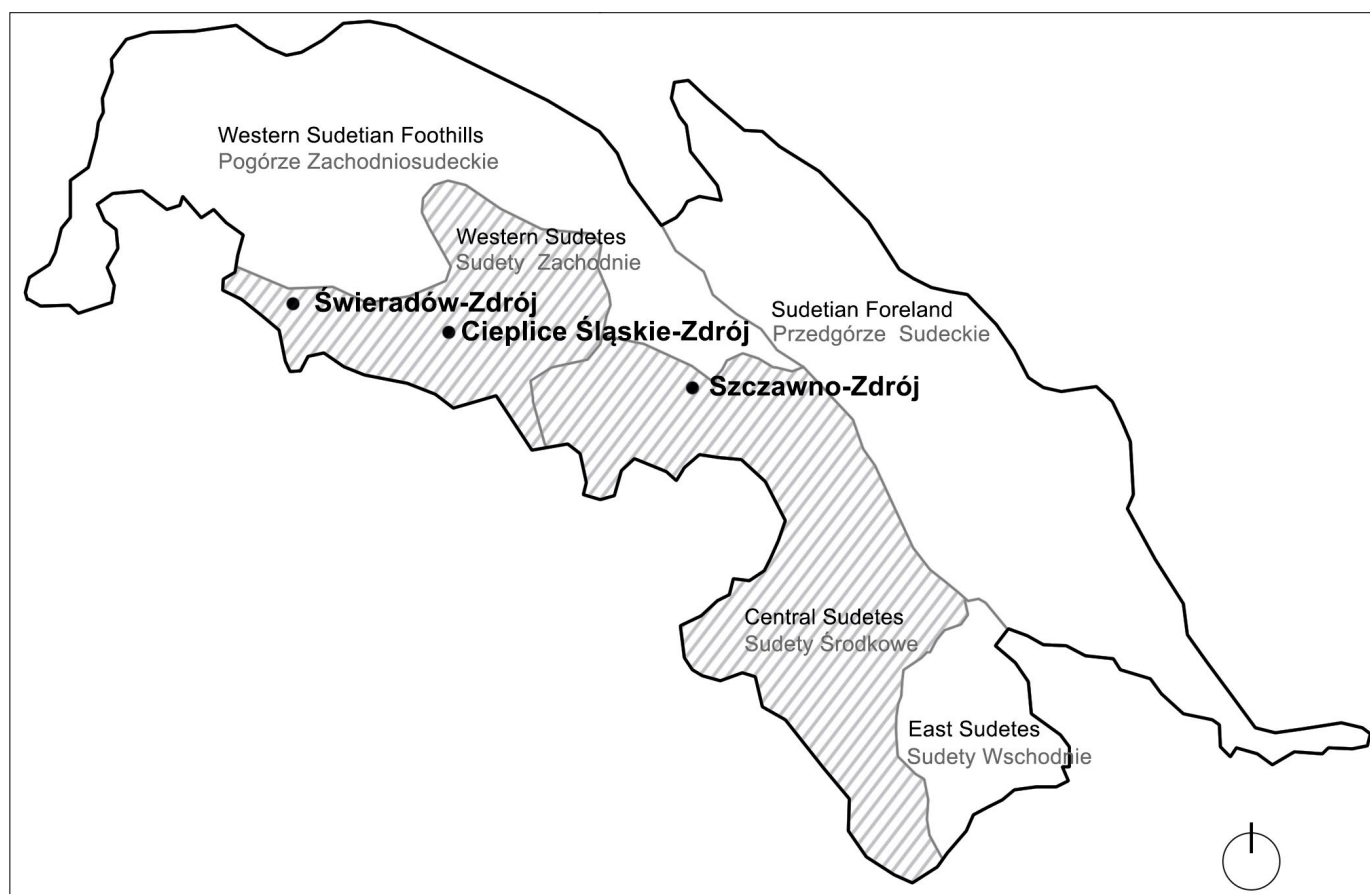

Fig. 1. Division of the Sudeten Mountains with marked areas covered by the study: the Western and Central Sudetes and research facilities: spa parks in spas: Szczawno-Zdrój, Cieplice-Śląskie Zdrój, Świeradów-Zdrój (prepared by D. Słonina)

Ryc. 1. Podział Sudetów z zaznaczonymi obszarami objętymi opracowaniem: Sudetami Zachodnimi i Środkowymi oraz obiektami badań: parki zdrojowe w uzdrowiskach: Szczawno-Zdrój, Cieplice-Śląskie Zdrój, Świeradów-Zdrój (oprac. D. Słonina)

areas nearby to the spa square (spa centre). Among the poor greenery, short sectors of simple promenades were marked out. These areas were surrounded by forests as a rule, so that the park establishing process was supported by nature. In the subsequent years, the industry began to develop, and the awareness of the dangers it posed for health resorts did not exist at that time.

The beginning of the Cieplice spa park dates back to the mid-18th century. Initially a small garden next to the castle, created in the French style, with fountains, a wooden temple and a birdhouse, it was later transformed into a park, by establishing a large poplar alley. This place has become a social salon in Cieplice. In 1797, the Geisler Gallery was erected here, followed by the orchestra pavilion and the dance hall, while in 1836 a theatre was built. Further changes within the park included, among others, an extension of the poplar alley to the east. The park itself was transformed into an English landscape park with a mountain view. To strengthen the romantic mood, in 1844, a Swiss cottage was placed nearby, and grazing cattle could be observed from the park.

No less of development occurred at the beginning of the 19th century in Szczawno. The longitudinal layout of the village was widened at the location of the main springs, on both sides of the road. Part of this extension was taken over by the developing spa park with a walking hall

built in the 1920s. The main part of the promenade and the surrounding buildings became the beginning of the cultural and social space salon, at which entertainment buildings such as theatre or *kursalon* were successively erected. The expansion of a part of the street was marked by the addition of numerous guesthouses. The park was expanded in 1832, crossing it with alleys with various species of trees, lawns and flower beds, raising bridges over the stream. Along the alleys, benches for walkers were set up.

The spatial layout of the spa park in Świeradów-Zdrój was relatively late, even as late as in the 1880s the buildings were chaotic, along with the two main streets of the spa. Finally the construction of a new spa house and the arrangement of the spa square associated with this investment at the end of the 19th century regulated the development of the town. A square with adjoining streets became the heart of the spa, and villas and guesthouses were built on the slopes of the surrounding mountains [Balińska 1991].

Modern forms of spa parks

Many factors contribute to the form of spa parks. The style of foundation, following transformations, terrain, as well as individual spatial elements, including the stand, its species composition and the type of their presentation, will determine the overall appearance of each park. The

relation of spa parks with the city, its function and role within the entire spa city will also be important.

The Henryk Wieniawski Spa Park in Szczawno-Zdrój currently functions as a city park, which is attractive in terms of functionality for various social groups. One can find a playground, numerous walking routes and open spaces there (Fig. 2). An important element of the park is the existing biodiversity of deciduous and coniferous plants, where 38 species and varieties of coniferous trees and shrubs as well as 89 species and varieties of deciduous trees and shrubs can be distinguished. The park grows plants imported from North America, Asia, the Balkans and Italy. Among the specimens of exotic plants can be distinguished from conifers: platycladus (*Thuja orientalis*) or douglas fir (*Pseudotsuga menziesii*) and ponderosa pine (*Pinus ponderosa* var. *Scopulorum*), noble fir – blue form (*Abies procera* ‘Glauca’), larix potaninii (*Larix potaninii Batalin*), northern Japanese hemlock (*Tsuga diversifolia*), mountain hemlock (*Tsuga mertensiana*), bald cypress (*Taxodium distichum*), among deciduous trees there is also the London plane (*Platanus acerifolia*) showing the different colours of the bark, there is also American sweetgum (*Liquidambar styraciflua*), katsura tree (*Cercidiphyllum japonicum*), palmate maple (*Acer palmatum*), amur cork tree (*Phellodendron amurense*), and American tulip tree (*Liriodendron tulipifera*), showing extremely beautiful

i Środkowych pod względem historycznym oraz ich współczesnej formy. Badaniami objęto trzy parki zdrojowe w trzech miejscowościach: Cieplice Śląskie-Zdrój, Szczawniczki-Zdrój, Świeradów-Zdrój (ryc. 1), uwzględniono również ich kontekst krajobrazowy z określeniem wpływu zmian na najbliższe otoczenie.

Formy oraz elementy przestrzenne ocenianych parków zdrojowych

Historyczna forma parków zdrojowych

Balneologia jest nauką o leczeniu przez terapeutyczne wartości picia wody i kąpeli w wodzie, zwłaszcza mineralnej. Jest to jeden z najstarszych sposobów leczenia znanych człowiekowi i jest podstawą nowoczesnego spa. Wiele starożytnych cywilizacji korzystało z leczniczych właściwości wody – od babilońskiej po chińską, hebrajską i grecką. Wraz ze schyłkiem Cesarstwa Rzymskiego zrezygnowano z kąpeli. W 1326 roku w miejscowości Spa w Belgii zostało ponownie odkryte źródło żelazistej wody mineralnej, a w 1553 r. w wydanej po raz pierwszy European Spa Directory wymieniono ponad 200 uzdrowisk w całej Europie. Balneologia i uzdrowiska stały się bardziej popularne

[Crebbin-Bailey, Harcup i Harrington 2005]. W XVIII wieku lekarze zaczęli klasyfikować źródła w zależności od składników wody. W XIX wieku rozwój wszystkich nauk medycznych, w tym balneologii i klimatologii, przyniósł nowe sposoby wykorzystania źródeł mineralnych [Falkiewicz i Starzewska 1975].

Gdy ewoluowała balneologia, pojawił się nowy typ architektury. Kurarchitektur jest zbiorowym terminem opisującym budynki, które zapewniają udogodnienia do wypoczynku, rekonwalescencji i leczenia w uzdrowiskach. Z prostych zakładów leczniczych właściciele stworzyli całkowicie nowy krajobraz uzdrowiska, które współistniało z tradycyjnym i historycznym. Ville d'eau, jak zostały nazwane, były nową formą wakacji uzdrowiskowych związanych z otoczeniem. Doświadczenie leczenia w uzdrowisku, zasadniczo bardziej publiczne i społeczne niż medyczne i prywatne, tworzone było przez wielkie kasyna, rozbudowane parki, nowoczesne hotele i obiekty służące społecznym rozrywkom. Prawie każda ville d'eaux miała swój park zdrojowy w latach 80. XIX wieku. Meandrujące ścieżki, samotne zakątki, zaciszne zaułki i pagórki były ich nieodłączną częścią. Ich związek z ogrodami angielskimi był zdecydowanie silniejszy niż z francuskimi [Mackaman 1998].

Układ przestrzenny wielu uzdrowisk został uformowany indywidualnie, w wyniku zastanych warunków terenowych. Na początku

XIX wieku parki uzdrowisk sudeckich dopiero co powstawały. Zakładano je na terenach sąsiadujących z placem zdrojowym (centrum uzdrowiska). Wśród ubożego drzewostanu wyznaczano krótkie odcinki prostych promenad spacerowych. Tereny te otoczone były z reguły lasami, natura sprzyjała więc zakładaniu parków. W kolejnych latach zaczął rozwijać się przemysł, a świadomość zagrożeń, jakie niósł dla uzdrowisk, wówczas jeszcze nie istniała.

Początku cieplickiego parku zdrojowego można upatrywać się w połowie XVIII wieku. Początkowo mały ogród przy zamku, utworzony w stylu francuskim, z fontannami, drewnianą świątynią oraz ptaszarnią, przekształcono w park, zakładając wielką aleję topolową. Miejsce to stało się towarzyskim salonem Cieplic. W 1797 roku wzniesiono tu Galerię Geislera, a następnie pawilon orkiestry oraz waflarnię z salą taneczną, natomiast w 1836 r. zbudowano teatr. Dalsze przemiany w obrębie parku obejmowały m.in. przedłużenie alei topolowej w kierunku wschodnim. Sam park przeobrażono na kształt angielskiego parku krajobrazowego z panoramą górską w tle. Dla wzmocnienia romantycznego nastroju w 1844 r. postawiono w pobliżu szwajcarkę, a z parku obserwować można było pasące się bydło.

Nie mniejszy rozwój nastąpił na początku XIX wieku w Szczawnie. Podłużny układ miejscowości został poszerzony w miejscu lokalizacji

inflorescences during flowering. Among the bushes in the park there are numerous specimens of rhododendrons (*Rhododendron*). The interesting species composition of the vegetation in the park is additionally varied with the age of the stand and the compositional connection with the rest of the complex and surroundings.

The park does not lack characteristic elements of street furniture. One of them is a monument to Henryk Wieniawski, dating from 1966. Mountain bike trails located in the southern part of the park also contribute to the variety of recreation. The nearby playground is composed of modern play elements. An interesting longitudinal form of the playground borders the open air gym, additionally integrating users. In terms of the natural environment, an element that uses the existing values of the park is the educational path, starting from the entrance gate.

The area accepted for revitalization by the Spa Municipality of Szczawno-Zdrój includes both the Swedish and the Spa Park. In their area, activities are planned with the aim to make the space more attractive and to increase its value in the context of the entire city. The planned tasks include the revitalization of the "Anna" tower and the historic concert shell, as well as the reconstruction of the burnt amphitheatre. An important record is also the modernization of sanitary facilities in the park, the development of a monitoring system

and improvement of lighting quality in its area. Attention was also paid to the need to revitalize the walking hall and small architecture facilities in order to improve the aesthetics of the park. In terms of the management of the stand, the need for care and further monitoring was noticed. Among the expected effects of the activities, the attractiveness of the spa product offered in the degraded area was mentioned, which, as a consequence, contributes to economic development. The assumptions made in this way indicate how broad the effects of spa parks in health resort areas can be [Gminny Program Rewitalizacji... Szczawno-Zdrój 2016].

The spa park in Cieplice Śląskie-Zdrój also fits the role of a city park. Starting from the French garden, transformed into a park according to the English style, the park is currently characterized mainly by its representative character. Numerous flower rugs and floral compositions evoke the feeling of a representative complex. This character is intensified by the formal, regular spatial division of the park.

In the last decade, the park has been revitalized, with the main purpose of highlighting and emphasizing the old form and the aesthetics of the arrangement. In addition to changing the asphalt surface in communication routes, new paths were introduced, thus improving the freedom of movement around the park. In terms of elements of the natural environment, careful maintenance of the

stand was applied and new species of plants, mainly decorative flowers in a carpet, were planted. Currently, in terms of tree vegetation, there are around 78 species and varieties of trees and shrubs in the park, usually commonly occurring: small-leaved lime (*Tilia cordata*), Norway maple (*Acer platanoides*), common oak (*Quercus robur*) and Norway spruce (*Picea abies*). There are also exotic species such as the beauty bush (*Kolkwitzia amabilis*), cucumber tree (*Magnolia acuminata*) or maidenhair Tree (*Ginkgo biloba*). During the revitalization, it was also important to replace the existing lawn, which now allows free passage among the greenery. Elements of street furniture have also gained a new form. Stylized benches and lanterns fit in with the original style of complex, in the style of 19th century garden art [Prognoza oddziaływania... Cieplice 2006].

The spa park in Świeradów-Zdrój is a combination of several smaller green areas, seamlessly interlacing recreational and representative functions. The park's reception is heavily influenced by the accumulation of several types of stylistic nineteenth-century park premises, mainly linking the landscape style with the formal layout, the romantic form of the buildings and the naturalistic form of the complex.

The character of the place is determined mainly by a variety of architectural and landscape forms of the park, mainly through terraces, escarpments, varied by retaining

głównego źródła, po obu stronach drogi. Część tego poszerzenia zajął rozwijający się park zdrojowy, ze zbudowaną w latach dwudziestych halą spacerową. Centralna część promenady i otaczająca zabudowa stały się zaczątkiem kulturalno-towarzystwiskiego salonu przestrzennego, przy którym postawały kolejno budowle rozrywkowe takie jak teatr czy kursalon. Poszerzenie części ulicy zaznaczono jeszcze przez dobudowanie licznych pensjonatów. Park rozbudowano w 1832 r., przecinając go alejkami z różnymi gatunkami drzew, trawnikami i kwietnikami oraz wznosząc mostki nad potokiem. Wzdłuż alejek ustawiono ławki dla spacerujących.

Układ przestrzenny parku zdrojowego w Świeradowie-Zdroju kształtował się stosunkowo późno, jeszcze w latach 80. XIX wieku zabudowa była chaotyczna, wzdłuż dwóch głównych ulic uzdrowiska. Dopiero budowa nowego domu zdrojowego i uporządkowanie placu zdrojowego związane z tą inwestycją pod koniec XIX wieku uregulowały zagospodarowanie miejscowości. Plac z przylegającymi ulicami stał się centrum uzdrowiska, a na stokach otaczających gór powstawać zaczęły wille i pensjonaty [Balińska 1991].

Współczesna forma parków zdrojowych

Na formę parków zdrojowych składa się wiele czynników. Styl założenia, kolejne przeobrażenia, rzeźba

terenu, a także poszczególne elementy przestrzenne, w tym drzewostan, jego skład gatunkowy i rodzaj ich prezentacji określać będą ogólny obraz każdego parku. Istotna będzie także relacja parków zdrojowych z miastem, ich funkcja i rola w obrębie całego miasta uzdrowskiego.

Park zdrojowy im. Henryka Wieniawskiego w Szczawnie-Zdroju obecnie przyjmuje funkcje parku miejskiego, atrakcyjnego dla różnych grup społecznych. Znaleźć można tutaj plac zabaw, liczne ciągi spacerowe oraz przestrzenie otwarte (ryc. 2). Istotnym elementem parku jest występująca bioróżnorodność roślin drzewiastych i iglastych, gdzie wyodrębnić można 38 gatunków i odmian drzew i krzewów iglastych oraz 89 gatunków i odmian drzew i krzewów liściastych. W parku rosną rośliny sprowadzone z Ameryki Północnej, Azji oraz Bałkanów i Włoch. Egzemplarze roślin egzotycznych wyróżnić można spośród drzew iglastych, tj.: żywotnika wschodniego (*Thuja orientalis*) czy daglezję zieloną (*Pseudotsuga menziesii*) oraz sosnę żółtą (*Pinus ponderosa* var. *Scopulorum*), jodłę szlachetną – formę błękitną (*Abies procera* 'Glauc'), modrzew chiński (*Larix potaninii Batalin*), choinę różnolistną (*Tsuga diversifolia*), choinę Mertensa (*Tsuga mertensiana*), cyprysika błotnego (*Taxodium distichum*), wśród drzew liściastych skład gatunkowy ubarwiają platan klonolistny (*Platanus acerifolia*), ambrowiec balsamiczny (*Liquidambar styraciflua*),

grujecznik japoński (*Cercidiphyllum japonicum*), a także klon palmowy (*Acer palmatum*), korkowiec amurski (*Phellodendron amurense*), tulipanowiec amerykański (*Liriodendron tulipifera*), ukazujący w okresie kwitnienia niezwykle urodziwe kwiatostany. Spośród krzewów na terenie parku występują liczne egzemplarze rododendronów (*Rhododendron*). Ciekawy skład gatunkowy szaty roślinnej w parku jest dodatkowo urozmaicony wiekiem drzewostanu oraz powiązaniem kompozycyjnym z resztą założenia i otoczenia.

W obrębie parku nie brakuje charakterystycznych elementów małej architektury. Jeden z nich stanowi pomnik Henryka Wieniawskiego, pochodzący z 1966 roku. Na urozmaicenie rekreacji wpływa również zlokalizowany w południowej części parku tor kolarstwa górskiego. Położony nieopodal plac zabaw skonstruowany został z nowoczesnych elementów zabawowych. Interesująca podłużna forma placu zabaw graniczy z siłownią na świeżym powietrzu, dodatkowo integrując użytkowników. Pod względem środowiska przyrodniczego elementem wykorzystującym istniejące walory parku jest ścieżka dydaktyczna, rozpoczynająca się od bramy wejściowej.

W obszarze przyjętym do rewitalizacji przez Gminę Uzdrowską Szczawnie-Zdrój znalazły się zarówno park Szwedzki, jak i Zdrojowy. Na ich terenie zaplanowano działania, których celem jest uatrakcyjnienie

Fig. 2. The composition of greenery at the spa facilities in Szczawno-Zdrój: a walking hall, a Grand Hotel (photo M. Skomorowska)

Ryc. 2. Kompozycja zieleni w uzdrowisku Szczawnie-Zdroju: hala spacerowa, Grand Hotel (fot. M. Skomorowska)

walls. Communication paths are an element that adds special values to the whole complex. Numerous alleys are often enriched with elements of street furniture in the form of pergolas, benches or a surface in the form of a chessboard.

The image of the natural environment consists of the original spatial composition composed mainly of common plants: European beech (*Fagus sylvatica*), Norway maple (*Acer platanoides*) also oaks (*Quercus* sp.) and limes (*Tilia* sp.). In the terrace part, old agaves, diversifying one of the terrace spaces can be found. However, one can notice some impoverishment of the vegetation, especially in the lower floor, shrubs or chamaephytes.

The spa park in Świeradów is mentioned in the Study of Conditions and Directions of Spatial Development of the City of Świeradów-Zdrój, indicating its significance and

valuable beech species (*Fagus* sp.), larches (*Larix* Mill.), spruces (*Picea* Mill.), vines (*Thuja* L.) and yew (*Taxus baccata* L.) occurring in it. In 2011, the "Revitalization of the complex of spa parks in Świeradów-Zdrój" project was implemented, consisting in changing the communication system, elements of small architecture and complementing the vegetation and lighting elements with the arrangement of watercourses and the construction of the fountain [Zmiana Studium... Świeradów-Zdrój 2012].

Value of spa parks as part of the system of a modern city

A special way of shaping urban space can be found in spas. An important element here is the linking of green areas with the surroundings, where the landscape, nature and architectural form will be the main compositional criterion for the given area [Płachta 2014]. When looking at

the historical form of parks and their contemporary form, one can give a different point of view determining both the value of given complexes and possible directions of their development (Tab. 1).

The significant differences between the original park complex and its contemporary face can be seen on the example of spatial elements. The strictly park-and-landscape objects are currently being introduced into thematic areas, such as playgrounds, thanks to which space becomes more integrated with the inhabitants. In the given context, particular attention should be paid to fitting new functions into the existing spatial form and a functional program of each spa park.

On the example of the original patterns of shaping spa parks, an important element was the combination of various elements. A coherent urban development plan should take

przestrzeni oraz podniesienie jej wartości w kontekście całego miasta. Wśród zaplanowanych zadań wymienić można m.in. rewitalizację wieży Anny oraz zabytkowej muszli koncertowej, a także odbudowę spalonego amfiteatru. Istotnym zapisem jest modernizacja pomieszczeń sanitarnych w parku, rozbudowa systemu monitoringu na jego terenie i poprawa jakości oświetlenia. Zwrócono uwagę na konieczność rewitalizacji hali spacerowej i obiektów małej architektury w celu poprawy estetyki parku. Pod względem gospodarki drzewostanu zauważono konieczność ich pielęgnacji i dalszego monitoringu. Wśród oczekiwanych efektów działań wymieniono podniesienie atrakcyjności produktu uzdrowskiego oferowanego na obszarze zdegradowanym, co w konsekwencji ma się przyczynić do rozwoju gospodarczego. Przyjęte w ten sposób założenia wskazują, jak dalekie skutki może mieć jakość parków zdrojowych na terenach uzdrowskich [Gminny Program Rewitalizacji... Szczawno-Zdrój 2016].

Park zdrojowy w Cieplicach Śląskich-Zdroju również wpisuje się w rolę parku miejskiego. Począwszy od ogrodu francuskiego, przeobrażając się w park według stylu angielskiego, obecnie park cechuje głównie reprezentacyjnym charakterem. Liczne dywany kwiatowe, kompozycje roślinne sprzyjają odczuciu reprezentacyjnego założenia. Charakter ten wzmożony jest

formalnym, regularnym podziałem przestrzennym parku.

W ostatnim dziesięcioleciu park poddany został rewitalizacji, mającej za główny cel podkreślenie i uwypuklenie dawnej formy oraz estetyki założenia. Oprócz zmiany nawierzchni asfaltowej z ciągów komunikacyjnych utworzono nowe ścieżki, poprawiając tym samym swobodę poruszania się po parku. Pod względem elementów środowiska przyrodniczego podkreślono konieczność intensywnej pielęgnacji drzewostanu, a także wprowadzono nowe gatunki roślin, głównie kwiatów ozdobnych w kobiercach. Obecnie pod względem roślinności drzewiastej na terenie parku można spotkać około 78 gatunków i odmian drzew i krzewów, najczęściej pospolicie występujące: lipę drobnolistną (*Tilia mordata*), klon zwyczajny (*Acer platanoides*), dąb szypułkowy (*Quercus robur*) i świerk pospolity (*Picea abies*). Nie brakuje również gatunków egzotycznych w postaci: kolkwicii chińskiej (*Kolkwitzia amabilis*), magnolii drzewiastej (*Magnolia acuminata*) czy miłorzębu dwukładowego (*Ginkgo biloba*). Podczas rewitalizacji istotna była wymiana istniejącego trawnika, który obecnie umożliwia swobodne przesiadywanie wśród zieleni. Nową formę zyskały również elementy małej architektury. Stylizowane ławki oraz latarnie wpasowują się w pierwotną estetykę założenia XIX-wiecznej sztuki ogrodowej [Prognoza oddziaływania... Cieplice 2006].

Park zdrojowy w Świeradowie-Zdroju stanowi połączenie kilku mniejszych terenów zieleni, płynnie przeplatające między sobą funkcje rekreacyjne i reprezentacyjne. Na dany odbiór parku duży wpływ ma nawarstwienie się kilku rodzajów stylistycznych, dziewiętnastowiecznych założeń parkowych, głównie powiązania stylu krajobrazowego z formalnym układem, romantycznej formy budynków oraz naturalistycznej formy założenia. Charakter miejsca określony jest poprzez zróżnicowaną formę architektoniczno-krajobrazową parku, przede wszystkim poprzez tarasy, skarpy, urozmaicone murami oporowymi. Ciągi komunikacyjne są elementem dodającym szczególnych wartości całemu założeniu, do których należą liczne alejki, nierzadko z elementami małej architektury w postaci pergoli, ławek lub nawierzchni w postaci szachownicy.

Na obraz środowiska przyrodniczego składają się pierwotna kompozycja przestrzenna złożona z roślin pospolitych jak: buk pospolity (*Fagus sylvatica*), klon zwyczajny (*Acer platanoides*), a także dęby (*Quercus* sp.) oraz lipy (*Tilia* sp.). W części tarasowej znaleźć można natomiast wieloletnie agawy, urozmaicające jedną z przestrzeni tarasowej. W szacie roślinnej zauważyć można jednak pewne zubożenie, szczególnie w kompozycji roślinnej niższego piętra, krzewów czy krzewinek.

O parku zdrojowym w Świeradowie wspomina się w Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospo-

Table 1. Contemporary value and proposals for the development of spa parks (prepared by D. Słonina, M. Skomorowska)

Tabela 1. Współczesna wartość i propozycje rozwoju wybranych parków zdrojowych (oprac. D. Słonina, M. Skomorowska)

Feature Cecha	Historical form Historyczna forma	Contemporary form Współczesna forma	Development possibilities Możliwe kierunki rozwoju
Szczawno-Zdrój			
Spatial elements Elementy przestrzenne	Spa buildings: theatre, walking hall Budynki towarzyszące: hala spacerowa, teatr	Playground, outdoor gym, lanterns, benches, new surface, educational paths Plac zabaw, zewnętrzna siłownia, latarnie, ławki, nowa nawierzchnia, ścieżki edukacyjne	Protection of new elements of small architecture Ochrona nowych elementów małej architektury
Greenery forms Formy zieleni	Alleys, rich species composition of woody plants Aleje, bogaty skład gatunkowy roślin drzewiastych	Varied species of flowers Zróżnicowane gatunki kwiatów	Protection of species diversity of plants Ochrona różnorodności gatunkowej roślin
Spatial layout Układ przestrzenny	Free arrangement of the park going into the forest Swobodny układ parku przechodzącego w las	Minor transformations of the original form Znikome przekształcenia oryginalnej formy	Further care for the protection of the original spatial layout Dalsza dbałość o ochronę pierwotnego układu przestrzennego
Function Funkcja	Representative, health Reprezentacyjna, zdrowotna	Representative, recreational, social and educational Reprezentacyjna, rekreacyjna, społeczna, edukacyjna	Extension of the park's offer with a therapeutic function Rozszerzenie oferty parku o funkcję terapeutyczną
Users Użytkownicy	Arriving spa visitors Przyjezdni kuracjusze	Patients, residents of cities Kuracjusze, mieszkańcy miast	Patients, residents of cities of all ages, tourists Kuracjusze, mieszkańcy miast w różnym wieku, turyści
Cieplice Śląskie-Zdrój			
Spatial elements Elementy przestrzenne	Spa buildings: galleries, pavilions, theatre, Swiss house, small architecture objects: a fountain Budynki towarzyszące: galerie, pawilony, wafłarnia, teatr, szwajcarka, obiekty małej architektury: fontanna	Lanterns, benches, new surface, walking paths Latarnie, ławki, nowa nawierzchnia, ścieżki spacerowe	Protection of new elements of small architecture Ochrona nowych elementów małej architektury
Greenery forms Formy zieleni	Poplar alley Aleja topolowa	Diverse species of flowers, renovated lawn, new planting trees and shrubs Zróżnicowane gatunki kwiatów, odnowiony trawnik, nowe nasadzenia drzew i krzewów	Protection of species diversity of plants, appropriate selection of new plantings Ochrona różnorodności gatunkowej roślin, odpowiedni dobór nowych nasadzeń
Spatial layout Układ przestrzenny	A French garden with later conversion to an English-style park Ogród francuski z późniejszym przekształceniem na park w stylu angielskim	Negligible transformations of the original form Znikome przekształcenia oryginalnej formy	Further care for the protection of the original spatial layout Dalsza dbałość o ochronę pierwotnego układu przestrzennego
Function Funkcja	Representative, recreational and health Reprezentacyjna, rekreacyjna, zdrowotna	Social, educational Społeczna, edukacyjna	Introduction of an additional recreational function, especially active Wprowadzenie dodatkowej funkcji rekreacyjnej, szczególnie czynnej
Users Użytkownicy	Arriving spa visitors Przyjezdni kuracjusze	Patients, residents of cities Kuracjusze, mieszkańcy miast	Patients, residents of cities of all ages, tourists Kuracjusze, mieszkańcy miast w różnym wieku, turyści
Świeradów-Zdrój			
Spatial elements Elementy przestrzenne	Spa buildings: spa house, small architecture objects: pergolas, benches, concert bowl Budynki towarzyszące: dom zdrojowy, obiekty małej architektury: pergole, ławki, muszla koncertowa	The new surface, fountain, additional lighting Nowa nawierzchnia, fontanna, dodatkowe oświetlenie	Protection of new elements of small architecture Ochrona nowych elementów małej architektury
Greenery forms Formy zieleni	Rich species composition of woody plants Różnorodne gatunki drzew	Diverse species of flowers, renovated a lawn, plants in pots, water plants Zróżnicowane gatunki kwiatów, odnowiony trawnik, rośliny w doniczkach, rośliny wodne	Protection of species diversity of plants, care for new plantings Ochrona różnorodności gatunkowej roślin, dbałość o nowe nasadzenia
Spatial layout Układ przestrzenny	Mixed system Układ mieszany	Negligible transformations of the original form Znikome przekształcenia oryginalnej formy	Further care for the protection of the original spatial layout Dalsza dbałość o ochronę pierwotnego układu przestrzennego
Function Funkcja	Representative, health Reprezentacyjna, zdrowotna	Representative, educational Reprezentacyjna, edukacyjna	Extension of the park's offer with a therapeutic function Rozszerzenie oferty parku o funkcję terapeutyczną
Users Użytkownicy	Arriving spa visitors Przyjezdni kuracjusze	Patients, residents of cities Kuracjusze, mieszkańcy miast	Patients, residents of cities of all ages, tourists Kuracjusze, mieszkańcy miast w różnym wieku, turyści

darowania Przestrzennego Miasta Świeradów-Zdrój, wskazując na dużą jego wartość oraz na cenne gatunki buków (*Fagus* sp.), modrzewi (*Larix* Mill.), świerków (*Picea* Mill.), żywotników (*Thuja* L.) i cisów (*Taxus baccata* L.) w nim występujących. W 2011 roku zrealizowano projekt „Rewitalizacja kompleksu parków uzdrowiskowych w Świeradowie-Zdroju”, polegający na zmianie układu komunikacyjnego, elementów małej architektury oraz uzupełnieniu szaty roślinnej i elementów oświetlenia wraz z uporządkowaniem cieków wodnych i budowy fontanny [Zmiana Studium... Świeradów-Zdrój 2012].

Wartość parków zdrojowych w strukturze współczesnych miast

Szczególny sposób kształtowania przestrzeni miejskiej znaleźć można w uzdrowiskach. Istotnym elementem jest tutaj powiązanie terenów zieleni z otoczeniem, gdzie krajobraz, przyroda i forma architektoniczna będą głównym kryterium kompozycyjnym danych terenów [Płachta 2014]. Przyglądając się historycznej formie parków oraz ich współczesnej formie, można podać różny punkt widzenia określający zarówno wartość danych założeń, jak i możliwe kierunki ich rozwoju (tab. 1).

Znaczne zróżnicowanie pomiędzy pierwotnym założeniem parkowym a współczesnym jego obliczem widać na przykładzie elementów

przestrzennych. Do obiektów ściśle parkowo-krajobrazowych obecnie wprowadza się obszary tematyczne, np. plac zabaw, dzięki czemu przestrzeń staje się bardziej zintegrowana z mieszkańcami. W danym kontekście należałoby zwrócić szczególną uwagę na wpasowanie nowych funkcji w istniejącą formę przestrzenną oraz program funkcjonalny każdego z parku zdrojowego.

Na przykładzie pierwotnych wzorców kształtowania parków zdrojowych ważnym elementem było powiązanie różnych elementów. Spójny plan zagospodarowania miasta powinien uwzględniać dany aspekt. Połączenie powinno następować w zakresie większych form, takich jak parki czy też otwarte przestrzenie z widokiem na otaczający krajobraz, z mniejszymi formami, niejednokrotnie intensywniej zagospodarowanymi, takimi jak: skwery, aleje, ogrody. Podkreślając historyczne elementy oraz wprowadzając nowe funkcje dostosowane do potrzeb mieszkańców, można nadać nowy, często pożądaný charakter parku.

Pierwotna funkcja reprezentacyjna parków zdrojowych również i współcześnie jest silnie widoczna. Początkowo park zdrojowy był nieodłącznym elementem kuracji, gdzie możliwe były gry w karty lub też wystawianie balów oraz sztuk teatralnych. Park był również miejscem spotkań, gdzie mogły odbywać się długie spacerów. Aktualnie parki zdrojowe oprócz funkcji reprezentacyjnej zyskują dodatkowo

funkcję edukacyjną, szczególnie przez wzgląd na wyjątkowe walory szaty roślinnej.

Zmianę zauważyć można również pod względem użytkowników parków zdrojowych. Ukształtowane początkowo głównie z uwagi na potrzeby przybywających kuracjuszy, obecnie parki zdrojowe przyciągają mieszkańców jako zielone oazy w tkance miejskiej. Cennym elementem zdaje się być wprowadzenie takich funkcji i powiązań krajobrazowych, które zachęcałyby turystów do odwiedzin.

Jak wynika z analizowanych przykładów, lokalizacja wśród leczniczych walorów krajobrazu, bliskość przyrody, czystość powietrza i zabytki architektury są elementami znaczącymi w przypadku atrakcyjności uzdrowiska [Falkiewicz i Starzewska 1975]. Poprzez wskazanie wartości parków zdrojowych podkreślono potrzebę ich ciągłej rewitalizacji jako cennego dziedzictwa kulturowego.

Dyskusja

Projekty rewitalizacji wybranych parków zdrojowych warto zestawzić z innymi przykładami przeobrażeń takich założeń. Przykładem z terenu Polski jest park zdrojowy w Szczawnicy, który rewitalizowano w latach 2011–2012. Podstawowym założeniem projektu było stworzenie przyjaznego miejsca ze stawem, odrestaurowanymi altanami, które w przyszłości mogłyby

the given aspect into account. The connection should take place in the scope of larger forms such as parks or open spaces with a view of the surrounding landscape, with smaller forms, more often intensively managed, such as squares, avenues, gardens. By emphasizing historical elements and introducing new functions tailored to the needs of residents, the space can receive a new, often desirable, park character.

Nowadays, the original representative function of spa parks is also strongly visible. Initially, the spa park was an inseparable element of the treatment, where card games or arranging balls and theatrical plays were possible. The park was also a meeting place where long walks could take place. However, through the presence of elements related to the healing function, one could also speak about a curative function that is currently not clearly visible. Currently, the spa parks, in addition to the representative function, additionally gain an educational function, especially for the sake of the special qualities of the vegetation.

The change can also be seen in terms of users of spa parks. Initially shaped mainly for social purposes of arriving patients, now the spa parks attract residents as green oases in the urban fabric. A valuable element seems to be the introduction of such landscape functions and links, which would also make tourists want to visit.

The analysed examples demonstrate that the location among the

therapeutic values of the landscape, the proximity of nature, air purity and architectural monuments are elements that are significant for the attractiveness of the spa [Falkiewicz and Starzewska 1975]. By indicating the value of spa parks, the need for their continuous revitalization as a valuable cultural heritage was emphasized.

Discussion

Revitalization projects of selected spa parks are worth comparing with other examples of transformations of such establishments. An example from Poland is the spa park in Szczawnica, which was revitalized in 2011–2012. The basic assumption of the project was to create a friendly place with a pond, restored gazebos, which could act as a stage in the future. The concept was to recreate the original appearance of the park and to connect it smoothly with the surroundings. This example shows a clear need to combine investments with the environment, respect for the landscape, which can be an integral part of the recreation area. In the case of the Spa Park in Świnoujście, the process of revitalization began in 2000, in cooperation with historians and conservators of monuments. An important recommendation was to preserve the original compositional layout with designated viewpoints. The layout of the alleys was shaped according to historical plans, and

the main squares were developed in a manner reminiscent of the spa nature of the park. The undertaken improvement works have highlighted the nature of the spa park from the end of the 19th century, respecting its historical composition and functional arrangement, supplemented with contemporary forms of development [Rzeszotarska-Pałka 2016]. The importance of preserving the historical layout can also be seen on the example of the spa park in Rabka-Zdrój. The project covered the modernization of pedestrian and lighting sequences, providing elements of small architecture and the revitalization of park greenery. It was decided to add new forms of games for children as part of the playground, and also to expand the “path of health”. It was important to redevelop the square as a place for organizing artistic events for residents and guests. To facilitate the passage of the alleys, numerous information poles and tables with maps and descriptions of individual locations were installed. Changes made in the park have improved the attractiveness of Rabka as a health resort. The number of patients and residents of the city who choose it for the place where they want to spend their free time has increased significantly [http://www.gmina.rabka.pl/main/projekty_unijne/KOMPLEKSOWA-REWITALIZACJA-PARKU-ZDROJOWEGO/idn:1419].

The examples of revitalization of spa towns show that there is a local need to combine park establishments

pełnić funkcję estrad. Koncepcja zakładała odtworzenie oryginalnego wyglądu parku i płynnym połączeniu go z okolicą. Przykład ten pokazuje wyraźną potrzebę łączenia inwestycji z otoczeniem, poszanowania dla krajobrazu, który może być integralną częścią terenu rekreacyjnego. W przypadku parku zdrojowego w Świnoujściu proces rewitalizacji rozpoczął się w 2000 r., przy współpracy z historykami i konserwatorami zabytków. Istotnym zaleceniem było wówczas zachowanie pierwotnego układu kompozycyjnego, z wyznaczonymi osiami widokowymi. Układ alejek kształtowano według planów historycznych, a główne place zagospodarowano w sposób nawiązujący do zdrojowego charakteru parku. Podjęte prace rewaloryzacyjne doprowadziły do podkreślenia charakteru parku uzdrowskiego z końca XIX wieku, z poszanowaniem jego zabytkowego układu kompozycyjnego i funkcjonalnego, uzupełnionego o współczesne formy zagospodarowania [Rzeszotarska-Pałka 2016]. Ważność zachowania historycznego układu widać także na przykładzie parku zdrojowego w Rabce-Zdroju. Projektem objęto modernizację ciągów pieszych i oświetlenia, wyposażenie przestrzeni w elementy małej architektury oraz rewitalizację zieleni parkowej. Postanowiono dodać nowe formy zabaw dla dzieci, a także rozbudowano ścieżkę zdrowia. Istotne było zagospodarowanie na nowo placu jako miejsca organizacji wydarzeń artystycznych dla mieszkańców

i gości. W celu ułatwienia poruszania się alejkami wykonano liczne słupy informacyjne oraz tablice zawierające mapy i opis poszczególnych miejsc. Zmiany poczynione w parku wpłynęły na poprawę atrakcyjności Rabki jako uzdrowiska. Liczba kuracjuszy oraz mieszkańców miasta wybierających go na miejsce, w którym chcą spędzić wolne chwile, znacznie wzrosła. [http://www.gmina.rabka.pl/main/projekty_unijne/KOMPLEKSOWA-REWITALIZACJA-PARKU-ZDROJOWEGO/idn:1419].

W przykładach rewitalizacji miast uzdrowskich widać lokalną potrzebę łączenia założeń z otoczeniem. Władze często wpisują ten postulat w realizowane projekty odnowy terenów zieleni. Wzięcie pod uwagę źródeł historycznych pozwala na zachowanie lokalnego charakteru i dziedzictwa, a zastosowanie współczesnych rozwiązań ułatwia utrzymanie terenów zieleni i poprawia ich atrakcyjność.

Wnioski

Rola parków zdrojowych jest szczególna w aspekcie obecnej rozbudowy tkanki miejskiej, która przyczynia się do pogorszenia warunków życia mieszkańców. Mieszkańcy rozwiniętych uzdrowisk, działających na przedmieściach miast, takich jak Cieplice i Szczawno, korzystają także z historycznych parków uzdrowskich. Angielskie parki, które często wydają się być naturalnymi, mogą

być idealnym miejscem do spędzania czasu poza zatłoczonym i zanieczyszczonym centrum miasta. Zieleń może być częścią infrastruktury zdrowia publicznego, nie tylko poprzez bezpośredni wpływ na poprawę nastroju lub jakości środowiska, ale także pośrednio, poprzez zachęcanie do aktywności i odpoczynku w otoczeniu przyrody.

Na podstawie analizowanych przykładów parków zdrojowych można wysnuć wniosek, iż jednym w priorytetów władz lokalnych miast uzdrowskich powinny być parki zdrojowe. Utrzymanie istniejącej zieleni i dostosowanie jej do współczesnych wymagań użytkowników jest niezwykle istotne. Parki zdrojowe są nie tylko naturalnymi zabytkami, które należy zachować, ale także cennymi elementami systemów zieleni w miastach uzdrowskich, a przede wszystkim miejscem silnie oddziałującym na samopoczucie mieszkańców.

Daria Słonina, Maria Skomorowska

Wydział Architektury
Politechnika Wroclawska

Literature – Literatura

1. Balińska G., 1991. Uzdrowiska dolnośląskie. Problemy rozwoju i ochrony wartości kulturowych do II wojny światowej. Wydawnictwo Politechniki Wroclawskiej, 133–184.
2. Bernat S., 2017. Potencjał parków uzdrowskich w Polsce dla rozwoju turystyki. Studia i Materiały CEPL w Rogowie, 52 (3), 37–44.

with the environment. Authorities often include this postulate in ongoing projects to renovate green areas. Taking into account historical sources allows for the preservation of local character and heritage, and the use of modern solutions makes it easier to maintain green areas and to improve their attractiveness.

Conclusions

The role of spa parks is special in the aspect of the current development of the urban fabric, which contributes to the deterioration of the living conditions of the inhabitants. Inhabitants of developed spa towns, operating as city suburbs, like Cieplice and Szczawno, also benefit from historical spa parks. English parks, which often seem to be natural, can be a perfect place to spend time outside of a crowded and polluted city centre. Greenery could become public health infrastructure, as it not only affects the improvement of the mood or the quality of the environment directly but also indirectly, through encouraging to being active and rest in nature.

Based on the analyzed examples of spa parks, the conclusion that spa parks should be one of the priorities of local spa authorities can be drawn. Maintaining the existing greenery and adapting it to the modern requirements of users is notably important. Spa parks are not only natural monuments that should be

preserved, but also valuable elements of greenery systems in spa towns, and above all places that strongly affect the well-being of each of the residents.

Daria Słonina, Maria Skomorowska

Faculty of Architecture
Wrocław University of Science and Technology

3. Brown B., Aaron M., 2001. The politics of nature [in:] J. Smith (ed.), *The rise of modern genomics*, 3rd edn. Wiley, New York, 230–257.
4. Crebbin-Bailey J., Harcup J., Harrington J., 2005. *The Spa Book: The Official Guide to Spa Therapy*, Cengage Learning EMEA, 5–20.
5. Dziedziniec A., Majkowska-Gadomska J., 2017. Znaczenie oraz wykorzystanie roślin warzywnych i ziół w terapii [w:] B. Płoszaj-Witkowska (red.), *Hortiterapia*. Wydawnictwo UWM, Olsztyn, 11–27.
6. Falkiewicz A., Starzewska M., 1975. *Uzdrowiska dolnośląskie i ich okolice*. Balneologia – historia – przyroda – sztuka. Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 7–17, 32–56.
7. Gesler W., 2003. *Healing Places*. Rowman and Littlefield Publishers, Inc, Oxford, 3–7.
8. Gminny Program Rewitalizacji Uzdrowskiej Gminy Miejskiej Szczawno-Zdrój na lata 2016–2025, Szczawno-Zdrój, 28.
9. Grahn P., Strigsdotter U., 2003. *Landscape planning and stress*, Urban For Urban Green, 2, 1–18.
10. Hadzik A., 2009. *Turystyka zdrowotna uzdrowisk*. Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki, Katowice, 335.
11. http://www.gmina.rabka.pl/main/projekty_unijne/KOMPLEKSOWA-REWITALIZACJA-PARKU-ZDROJOWEGO/idn:1419 (dostęp: 10.02.2019 r.).
12. Krupa J., Wołowicz T., 2010. *Uzdrowiska Polski Wschodniej wobec wyzwań rozwojowych – turystyka zrównoważona* [w:] Hermaniuk J., Krupa J. (red.), *Współczesne trendy funkcjonowania uzdrowisk – klastering*. WSiLiZ, Rzeszów.
13. Mackaman D.P., 1998. *Leisure Settings, Bourgeois Culture, Medicine and the Spa in Modern France*, University of Chicago Press, 137–141.
14. Madeyski A., 1979. *Podstawy inżynierii uzdrowskiej*, Warszawa, 140–147.
15. Płachta O., 2014. *Uzdrowska przestrzeń publiczna w wybranych miejscowościach Dolnego Śląska*. *Współczesne problemy i kierunki badawcze w geografii*, 2, 143–153.
16. *Prognoza oddziaływania na środowisko dotycząca projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla dzielnicy Cieplice w Jeleniej Górze*, wrzesień 2006, 34.
17. Rzeszotarska-Pałka M., 2016. *Dwa parki w Świnoujściu – dwie historie: dawna i współczesna*. *Czasopismo Techniczne Architektura*, 1-A, 246–247.
18. Sachs N.A., 1999. *Psychiatric hospitals* [in:] Cooper Marcus C., Barnes M. (ed.) *Healing Gardens: Therapeutic Benefits and Design Recommendations*, Wiley, 235–323.
19. Ulczycka-Walorska M., 2017. *Znaczenie oraz wykorzystanie roślin warzywnych i ziół w terapii* [w:] Płoszaj-Witkowska B. (red.), *Hortiterapia*. Wydawnictwo UWM, Olsztyn. 11–27.
20. Winchester M., Mcgrath J., 2017. *Therapeutic landscapes. Anthropological perspectives on health and place*. *Medicine Anthropology Theory*, 4:1, 1–10.
21. *Zmiana Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Świeradów-Zdrój*. Część I – Uwarunkowania. Część II – Kierunki, Świeradów-Zdrój, 2012, 22.